

Varga J. János:

Katonai bíraskodás a 16—17. századi Dunántúlon

A 16—17. századi Magyarországon „vitélő rend”-ként emlegették azt az új, sajátos társadalmi réteget, amelynek tagjai közép- és kisbirtokos nemesekből, szökött jobbágyokból, félszabad és a társadalom perifériájára szorult elemekből verbuválódtak. Létrejöttét a déli határon megjelenő oszmán hatalom idézte elő, amely egyre följebb hatolt a déli végektől az ország középső területei felé. Terjeszkedésének fő iránya Magyarország dunántúli területein keresztül vezetett Bécs felé, ezért itt épült ki az a mély- és középső védelmi rendszer, amely a déli végváronál összeomlása után nagyjából a zalai — veszprémi — komáromi végekig hátrálva tartóztatta föl a nyugati irányú hódítást.

A meghódított területről elmenekült lakosság — az élet új lehetőségeit és a fölemelkedés útját gyakran fegyveres szolgálattal keresve — az ország szabad vidékére költözött, ahol a „vitélő rend” tagjaként magánföldesúri vagy királyi szolgálatba állt. A dunántúli főurak, akik kerületi főkapitányként (országos főkapitánynak, generálisnak, kerületi generálisnak is nevezték őket) vagy más országos tisztséget viselve másfél évszázadon át kezükben tartották a helyi védelem irányítását, a 16. század közepén kezdték újjászervezni magánhaderejüket, hogy birtokaikat védelmezve egyúttal honvédelmi kötelezettségüknek is eleget tegyenek, ugyanakkor — néhány kivételtől eltekintve — megszerezték a végvárok őrsége fölötti rendelkezés jogát. Miközben létrejött katonai hatalmuk, társadalmi és politikai befolyásuk is megnövekedett olyannyira, hogy amikor Európa számos országában kezdetét vette az abszolút hatalom kiépítése, Magyarországon éppen az ellenkezője következett be.

A főurak keze alatt szolgáló „vitélő rend” sajátos társadalmi réteggé formálódott, amelyben a különböző eredet az azonos életmód és a sorsközösség következtében elmosódott, tagjainak különállás-tudata megerősödött. Sajátos helyzetük nemcsak a kenyérszerzés, a fegyveres szolgálat kínálta társadalmi és vagyoni felemelkedés — mint lehetőség — és a mentalitás terén, hanem az igazságszolgáltatás tekintetében is megmutatkozott. A vitélő rend tagjai ugyanis — akár a földesúri magánkatonaság

szervitoraiként, akár a királyi végvárok katonáiként szolgáltak —, a seregbíróságoknak a kisebb jelentőségű ügyekben egy adott területre korlátozott működésétől eltekintve, egyaránt a kerületi generálisok vagy más országos tisztséget viselő főurak joghatósága alatt állottak. Igazságszolgáltatás tekintetében döntően az határozta meg helyzetüket, hogy uruk egy személyben katonai parancsnok, valamint személyi és területi jogokkal rendelkező földesúr volt. A kétféle illetékesség érvényesülése következtében a katonai és a földesúri bíraskodás gyakran ugyanazon dominusz kezében összpontosult, aki katonai parancsnokként a seregszék és a hadiszék előtt, földesúrként az úrszéken szoríthatta engedelmességre katonáit.¹ A főúr kétirányú, ugyanakkor egymással ellentétben álló illetékessége egyrészt a vitélő rend függő helyzetére utal — hiszen a dominusz felelősségre vonhatta katonáját hűtlen vagy gonkezelésért és szökésért, katonai vétségért, hatalmaskodásért s közbűncselekményért, sőt még birtokügyekben is illetékessé tette magát —, másrészt a központi igazságszolgáltatás korlátozott lehetőségeit, s ebből következően a földesúri hatalom túlsúlyát mutatja. A főúr bírói hatalmát társadalmi állása és törvények biztosították — a 15. századtól kezdve a legelölkelőbb nemesi szervitorokra nézve is² —, továbbá katonai rangja és az a tekintély, amelyre beosztása révén szert tett. Így őrizhették meg katonáik fölötti joghatóságukat a 16—17. századi Dunántúlon a Nádasdyak, Batthyányak, Zrínyiek és az Esterházyak. Mivel a katonai és az úrszéki bíraskodás joga ugyanazt a személyt illette meg, egyaránt tárgyaltak katonai és más természetű ügyeket a két különböző fórumon. A pereket vizsgálva kiderül, hogy a katonai bíróságok jelentősége — főként háborús időben — az úrszékekéhez képest megnövekedett: katonák és polgári személyek fölött egyaránt ítéleztek, s a katonai vétségek mellett gyakran kerültek eléjük közbűncselekmények, sőt esetenként polgári perek is. Az úrszék ugyanakkor a közbűncselekményeken és a magántermészetű ügyeken kívül — a katonai vétségek számának emelkedése miatt — a vitélő nép dolgaiban is eljár.

A katonák első fokú igazságszolgáltató hatósága a vitélő törvényszékként is emlegetett *seregbíróság* volt. Össze-

tétele a polgári fórumokhoz képest kedvezőbbnek tűnik a katonák számára, mert tagjainak egy részét a vitézlő rend a maga soraiból választotta. A seregbíró szintén a véghe-lyek őrségétől nyerte megbízatását, esetleg a katonák által javasolt személyek közül főkapitányi kinevezés útján. A javaslattevők ez utóbbi esetben is megőriztek valamit befolyásukból, jóllehet kinevezés esetén nem őket illette a vég-ső döntés joga, hanem parancsnokaikat. Jól érzékelteti ezt a kettősséget Batthyány Ádám dunántúli főkapitány idevo-natkozó rendelkezése, amely a körmendi seregbíróság „választás”-át a következőképpen szabályozta: „mikor a sereg seregbírákat akar tenni, s seregből három embert candidáljanak, az 12 esküdt helyett 24 embert és azoknak az neveket mihozzánk küldjék írásban. Az kiket mi azok közül választunk, azokat esküdtesse meg a sereg... Ez a forma minden esztendőben megtartassék.”³

A seregbíróság „újráválasztás”-a a gyakorlatban némi-
leg módosult. A Körmenten 1650 májusában megtartott választás leírása szerint ugyanis a körmendi sereg helyett annak hadnagya állította össze és terjesztette föl a bírói, valamint az esküdti tisztségre jelölt vitézek névsorát. Közülük az alkalmas személyek kiválasztása Batthyány Ádám és a körmendi kapitány, Francsics Gáspár hatáskörébe tar-tozott. A jóváhagyott tisztségviselők névjegyzékét is ők küldték vissza a hadnagynak, aki megeskette az új bíróságot, majd hivatalába iktatta. A katonák „resolválás”-ára csak ezután kerülhetett sor, de az a bíróság összetételén már semmit sem változtatott.⁴

A seregbíróság katonák és polgárok ügyeit egyaránt tár-gyalta, ezért tagjai törvénytudó katonák és polgárok közül kerültek ki, élükön a seregbíró állott. A legelterjedtebb szokás szerint a 12 esküdt felét a polgári, felét a „vitézlő rend” delegálta. Komárom város úrbéri összeírásai 1528-tól a 17. század végéig mindig megemlítik, hogy ami-
kor a várban széket ülnek, a város köteles 6 törvénytudó polgárt a katonák mellé beküldeni. Kovács Lőrinc királyi naszádos hadnagy szintén arról ír 1562-ben, hogy a Győ-rött ülésező seregbíróság esküdtzéke polgárokból és kato-nákból alakult meg: „Bíró itt volt esküdtsekkel (ti. 6 esküdt polgárral) — olvassuk —, naszádos vajdákkal, tizedesek-
kel, mindnyájan tizenketten voltunk.”⁵ A kisebb véghá-zakban elegendőnek tartották 8 esküdt jelenlétét, mellet-tük helyet kapott a nótárius és olykor a vásárbírák.⁶

A seregbíróság ítélkezési gyakorlatában — a kor jogszo-kásának megfelelően — a területi illetékesség elve uralko-dott, vagyis a bűnöst ott vonták felelősségre, ahol tettét el-követte. A véghegyek kapitányai és a főurak ezt az elvet többnyire érvényesítették is a katonák büneseteinek meg-
ítélésekor. Ezt tette Zrínyi György, amikor távollétében Batthyány Ferenc katonái összetűztek főembereivel Csák-tornyan és az egyiket megölték. Amint az eset a Kőszegen időző Zrínyi tudomására jutott, levelet írt gersei Pethő Gergelynek, fölhatalmazva őt, hogy a sértettek érdekeit képviselve helyette eljárjon: „...menjen kegyelmed Pata-

csics urammal együtt Batthyány uramhoz, okát kegyelme-
tek megtudakozni őkegyelmétől, mi légyen oka, hogy őke-
gyelme ily mód nélkül való nagy szabadságot adott
szolgáinak, hogy így hatalmaskodnak jámbor, böcsöletes
főember szolgálímo[n] szolgálái. És kegyelmeitek kérje tör-
vényhez mindazokat, valakik az ember halálában részesek.
Kegyelmeitek prefigáltasson egy bizonyos napot és ugyan-
ott in facie loci, az hol esett az történet, láttassék meg tör-
vénnel.”⁷

A területi illetékesség elvét az ország nádora vagy a ke-
rületi főkapitányok — fölhasználva hatalmukat és tekinté-
lyüket — figyelmen kívül hagyhatták: kivonhatták katoná-
ikat a végvári kapitányok és a földesurak joghatósága alól,
de az is megesett, hogy — elismerve bűnösségüket — a ke-
zükön hagyták. Erre utal egy 1557 elején följegyzett gyil-
kossági ügy, amelynek kivizsgálása során Nádasdy Tamás
nádor — mint „az igazságnak és az igaztételnek feje” —
szabadon rendelkezett arról, hogy bűnbe esett szolgáját
melyik bíróság vonja felelősségre. Az említett év vízke-
reszt napján gersei Pethő János keszthelyi birtokán elfog-
ták a nádor közismert és rettegett katonáját, Zél Gáspárt,
aki megölte Pethő egyik szolgáját. A sértett fél, Pethő Já-
nos — aki a maga birtokán nagyhatalmú földesúr volt —
nem állította a gyilkost bíróság elé, hanem értesítette Ná-
dasdyt a történetéről és kérte, hogy rendelkezék Zél Gás-
pár sorsáról: „...ha tenagyságod azt parancsolja — írta —,
hogy elbocsáttassék, ezennel elbocsátva legyen, ha penig
tenagyságod azt kívánja, hogy ugyanott az helyen, vagy te-
nagyságod birtokában, valahol tekegyelmed akarja, tör-
vény legyen reá, vagy szinte ott Sárvárrott is. Ím megírtam
az én szolgálímnak, hogy valamit tekegyelmed nekik pa-
rancsol... azt mieljék és ahhoz tartás magokat.”⁸ Pethő
János valóban így utasította a keszthelyieket arra az esetre,
ha Zél felelősségre vonására ott kerülne sor: „...minden
csak úgy legyen az mint tinéktek nádorispán uram ünagy-
sága parancsol... Ha penig parancsolja..., hogy ott legyen
az törvény Keszthelyt, fő, nemes népeket sokat és szolga-
bírákat hívassatok reá és azok tegyék az törvényt...”⁹

A dominuszok főként akkor vették semmibe a területi
illetékesség által másnak biztosított jogokat, amikor szer-
vitorákat sérelem érte és eleget téve képviseleti kötelezett-
ségüknek maguk kerültek az igazságszolgáltatással kap-
csolatba. 1648 tavaszán történt Veszprém vármegyében,
hogy Batthyány generális egyik szervitorát, Szily Györ-
gyöt megölték bizonyos Teszér falubeliek. A bűnösöket
Pázmán Miklós pápai főkapitány megfogatta és ügyüket a
vár katonai bírósága elé vitte, azt azonban Batthyány Ádám
illetéktelennek minősítette a per lefolytatására. A gyilkos-
ságot elkövető teszériek területileg ugyan a pápai sereg-
székhez tartoztak, mert falujuk Pápa közelében a Bakony-
alján feküdt, a dunántúli főkapitány mégsem fogadta el
az ítéletet, mert Pápa és az ottani szék is a győri generális-
hoz tartozott, Szily ellenben az ő zászlaja alatt szolgált.
1648. augusztus 4-én Pázmánhoz intézett levelében a vizs-

gálatról és a meghozott ítéletről így nyilatkozott: „...kik voltak az törvénytevők és miért, s hogy lett az törvény, nekünk igen heltelennek látszik. És a törvény is nem tetszik, mert az nem illette seregszékit, holott ő nem végbeli zászló alatt, hanem az mi köteles szolgálk volt.” Többek között erre is hivatkozott, amikor a per megújítását kérte.¹⁰

A nagyobb végházakban a seregbírói tisztséget jogban jártas, tapasztalt, a katonák előtt tekintéllyel és becsülettel rendelkező fővitézekre bízta.¹¹ Kisebb erősségekben, ahol az őrség csekély száma miatt seregbírót nem tartottak, a bírói tisztelet is a kapitány viselte. Ő azután vagy maga gyakorolta a tisztséget, vagy fogott bírákra ruházta azt.

A seregbíró elé került minden fegyelmi vétség és bűneset, ő nevezte ki a vizsgálat elvégzésére illetékes bizottságot, elnökölt a tárgyaláson és ő hirdette ki az esküdtek által hozott ítéletet. A seregbíró az igazságszolgáltatás mellett egyéb feladatokat is ellátott: nála helyezték el a katonák pénzét, amelyhez tiltott körülmények között jutottak (ilyennek minősült pl. a békesség idején foglyul ejtett törökök megsarcolásából származó jövedelem¹²) és mindaddig őrizte, amíg a kerületi főkapitány nem rendelkezett róla,¹³ s őt keresték meg társai, ha nyugtát, adásvételi szerződést vagy kezeslevelet kívántak hitelesíttetni.¹⁴

A seregbíróság elsősorban a katonai rendtartások és szabályzatok megsértőit, valamint a közbűncselekmények elkövetőit sújtotta. Illetékessége azonban nemcsak az adott végvár őrségére terjedt ki, hanem az egész vártartományára, így a katonai vétségek mellett polgári perekben is eljárta.

Az itt tárgyalt ügyek közül — súlyosságát tekintve — kiemelkedett a hűtlenségnek minősülő törökösség, amelyért katonát és polgárt egyaránt elmarasztaltak. Törökösnek neveztek azt, aki a törökkel összejátszott, részére fegyvert vagy élelmiszert szállított. Elkövetőjét az 1563:67., és 1601:20. tc. egyaránt halálbüntetéssel sújtotta. A törvény szellemében járt el a Kaprocán ülésű seregszék 1577 decemberében. A bíróság előtt bizonyos Paczkó Mihály azt vallotta, hogy egy Rodocza nevű haramiavajda összejátszott a törökkel és a kezére akarta juttatni Kaproncát. A tanúk meghallgatása után az esküdtek elretentő ítéletet hoztak: „Radocza vajda ötven nemes emberrel tisztázza magát. Ha sikerül ártatlanságát kimutatnia, meg kell esküdni Paczkó Mihály fejére. Ez esetben Paczkó Mihály lófarkon meghurcoltatván felnégyeltetik és négy karóra vonatik. De ha Radocza vajda nem tudja magát menteni, a szentencia az ő fejére száll, s a lófarkra, illetőleg a karóra ő kerül.”¹⁵

Hasonló szigorral kívánták gátat vetni a közbűncselekmények és a bigámia terjedésének a 16. század folyamán: a sümegi seregszék habozás nélkül felkötötte Magyar Bálint sziglieti kapitány ökörlopáson ért legényeit és Thúry Márton alkaptány is így büntette azt a személyt, aki többjűség vádjával került a komáromi seregszék elé.¹⁶

A „vitézli rend” katonai és polgári ügyeinek hovatar-

zását a kor igazságszolgáltatása nem tudta minden esetben megnyugtatóan tisztázni. A végvidéken szolgáló nemesek birtokpereiben ugyanis nemcsak az illetékes polgári fórumok jártak el, hanem a seregbíróságok is. A törvénytelennek minősülő gyakorlatot tükrözik a 16. század rendelkezései, amikor olyan seregbírókról szólnak, akik nemcsak a katonai ügyeket bírálták el, hanem a nemesek fekvő jószágai és birtokjogai fölött is önhatalmúlag intézkedtek, s „...az imígy-amúgy meghozott ítélettel az ország régi törvényei és szokása szerint való eljárás mellőzésével...” jogtalanságot követtek el.¹⁷ A következő évszázadban sem változott a helyzet, mert az 1649:81. tc. nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a várkapitányokat és helyetteseiket „...csakis a katona dolgokban való bírászkodás joga illeti meg. Azért határozták, hogy kötelesek legyenek és tartozzanak az ő kapitányi székeiken egyáltalán minden nemesi örökség és hasonlóképpen a nemeseket illető ingó dolgok fölött való bírászkodástól tartózkodni, és azt a kifogást tevő fél kérésére legott az abban illetékes bíróságnak átengedni.”¹⁸

A törvényekből világosan látszik, hogy a „vitézli rend”-et katonai dolgokban a katonai bíróságok, nem katonai ügyekben viszont a vármegyei bírák joghatósága alá kívánták rendelni. Az ismételt kísérletek azonban arra mutatnak, hogy ezt a gyakorlatban nem sikerült megvalósítani. Ha a végvári kapitányok kivonták magukat a rendelkezések alól, méginkább megtették a kerületi generálisok: a győri főkapitány és a Batthyányak seregszéke előtt több ízben folytattak eljárást birtokpereken, készítették ingatlannal kapcsolatos adásvételi szerződést és hitelesítettek birtoklevelet.¹⁹ Az utóbbi esetben a seregbíróság sajátos funkciót, a háborús viszonyok között hiteleshelyi feladatot látott el, így a birtokügyekben gyakran eljáró káptalan katonai megfelelőjévé vált. Ezek után nem meglepő, hogy Batthyány Kristóf a maga hatáskörében szabályozta a szervitorok zálogbirtok ügyeiben folytatott eljárás rendjét. A rendelkezés — régi szokásra hivatkozva — az ilyen perek eligazítását nem a „nemes vármegye tisztei”-re bízta, hanem olyan „törvénytudó emberséges emberek”-re, akik többnyire saját főemberei közül kerültek ki.²⁰

A seregbíróságok a katonai ügyek megítélésakor sem álltak mindig feladatuk magaslatán. A vétségek és bűncselekmények megtorlására hivatott tisztek időnként elnézték a fegyvelemsértést, elhanyagolták a törvénykezést, ami a rend fölbomlásához és a közbiztonság nagyfokú leromlásához vezetett. Káldy Mihály jelentette a dunántúli generálisnak Alsólendváról 1685 szeptemberében, hogy a bűnösöket „...nemhogy az itt való hadnagy büntette volna, hanem inkább pártját fogta. És mióta ő ezen tisztben van, semmi rendtartás, semmi büntetés és semmi igazságszolgáltatás nem volt ezen végházban, hanem mindenkor az latroknak inkább szarvat adott tovább való gonosz cselekedetre.”²¹ A megtorlatlan esetek újabbakat szültek, s ezeknek a törvények sem vethettek gátat. 1595-ben szigo-

rú rendelkezést hoztak az útonállók megfékezésére. A 29. tc. kimondta, hogy mindazokat a lovas és gyalogos katonákat, akik a nemesek és jobbágyok szekereit és lovait elviszik, akasszák föl.²² Az útonállásért kiszabható büntetéstől mit sem tartva, Batthyány Ádám szentpéteri hadnagya, Szecsődy András győri kereskedőket tartóztatott föl 1648 kora tavaszán. A polgárok horvátországi útjukról hazatérőben a Vas vármegyei Szentpéter közelében haladtak el, amikor Szecsődy rájuk rontott legényeivel: az egyiknek lovát és szekerét, a másiknak portékáját vették el. Az eset után a győri bíró mindössze egy levelet írt a generálisnak, amelyben nem is az útonállók megbüntetését kérte, hanem csak azt, hogy a kereskedők javait adassa vissza katonáival.²³ Ennél súlyosabb már csak a seregbírótság teljes mellőzése, az önbíráskodás lehetett. Takaró Mihály tihanyi kapitány maga dicsekedett el a nádornak, hogy miként szolgáltatott igazságot 1557 áprilisában. Leveléből megtudjuk, hogy szabadságról visszatérő katonáját jobbágyok támadták meg az úton és megölték. Amikor tudomására jutott az eset, vizsgálat helyett kiküldte legényeit, akik megrohanták és kifosztották az időközben elmenekült tettes házáat: 2 ökröt, 20 mérő gabonát és 4 hordó bort vittek el. Takaró szerint az egész talán 100 forintot ért.²⁴

A seregbíróság előtt elmarasztalt fél — a törvény által meghatározott esetekben — a kerületi főkapitány *hadiszékéhez*, mint másodfokú fórumhoz fellebbezhetett. A hadiszékek száma azonos volt a főkapitányságokéval — a Dunántúlon kettővel —, létrehozásuk pedig egy időbe esett a kerületek megalapításával. I. Ferdinánd király — a már működő Báthori András országos főkapitány mellett — 1548-ban kerületi generálist nevezett ki a Dunántúlra. Székhelyét a 16. században — a katonai helyzet változásai következtében — Pápáról Szigetvárra, onnan Kanizsára tették.²⁵ A török előrenyomulásával két kerületre osztották a Dunántúlt és létrehozták a Balatontól északra, illetve délre működő főkapitányságot. A Balatontól északra eső területen a győri generális hatalma érvényesült, a déli kerületben, egészen a Dráváig, a Batthyány család tagjai hagyományozták egymásra a főkapitányi tisztséget, Szigetvár és Kanizsa eleste (1566 ill. 1600) után többnyire Egerszegen és Körmenten tartva a hadiszéket.

A hadiszék összetétele némileg különbözött a seregbíró-ságtól. A legszembetűnőbb eltérés a városi polgárok mellőzése — mivel elsősorban katonai ügyekkel foglalkozott — és helyettük különféle tisztségviselők bevonása: a hadbíró mellett általában két ülnök és egy nótárius működött, az esküdszékben törvénytudó megyei urak és katonatisztek foglaltak helyet. Az 1691. november 16-án tartott egerszegi hadiszéken Zala vármegye tisztségviselői mellett Gyöngyösi Nagy Ferenc dunántúli vicegenerálist, az egerszegi, szentgróti, lövői, szegvári és szigligeti kapitányt, az egerszegi seregbírót és alkapitányt, valamint több végvár vajdáit találjuk.²⁶ Amikor a hadiszék a Dráván túli terület végházaiban ülésezett, ugyancsak jogban jártas dunántúli

tiszteket hívtak meg, akik részt vettek a vizsgálatban és az ítélelhozatalban.²⁷

A két dunántúli generális a maga hadiszékén gyakorolta bírói hatalmát, amely a kerületükhöz tartozó erösségek valamennyi katonájára kiterjedt. A szervitorok és a királyi szolgálatban álló katonák peres ügyeinek rendezésekor a seregbíróságok gyakorlatából megismert területi illetékeség és tekintély elvét érvényesítették. Főkapitányi hatalmára hivatkozott Batthyány Ádám, amikor egyik szervitorra bántalmazójának kiadását kérte a szentgrótiaktól: „Keczer János uram alatt lévő katonánkat lovárúl leveretvén rútul bánatott véle...” — értesítette a véghely kapitányát —, majd megfenyegette a tetteseket, mondván, hogy „...noha nem vagyunk földesurok Szentgrótnak, hanem generálisok, de megtaníjtok az ilyen rossz embertelenségéért és megmutatjok nékiek, kivel legyen közök...”²⁸ A dunántúli generális föntartotta magának a jogot, hogy kivonva szervitorait a végvárak parancsnokainak joghatósága alól, maga ítélkezék fölöttük. Ezt egy alkalommal szigorú hangon közölte Bessenyei István kiskomáromi kapitánnyal: „...kegyelmednek az mi szolgálínkhoz semmi közü nem volt, mégis közit ártja hozzájuk... Azért kegyelmed legyen el szolgálínk nélkül és ne háborgassa őket, mert ha mit vétenek, mi is meg tudjuk őket... büntetni.”²⁹

A főkapitányok lehetőleg nem ártották magukat egymás dolgába. Ha mégis közös ügyük támadt — ami a katonai együttműködésből elkerülhetetlenül következett —, akkor igyekeztek elsimítani a dolgot. Egymás hadiszéke elé nem szívesen engedték katonáikat, részint elfoglaltságtól tartva, részint a két főkapitányság különböző rendtartása miatt.³⁰ Az is megesett, hogy a tekintély elvét érvényesítették, mint Batthyány Ádám Zichy István győri generálissal szemben, amikor katonái béke idején törököt fogtak, s emiatt Zichy parancsot adott a portyázók elfogatására. Batthyány ekkor levelet írt a főkapitánynak, amelyben megvédte embereit és a maga hatáskörét: „Győri generális uram megbocsássa, de úgy tetszik nekünk, mi vagyunk ország generálisa és nem más, s ha a végházbelieken (ti. a győri főkapitánysághoz tartozó végházak katonáin) kívül valakik csatázni indulnak, azokat mi büntethetjük meg, ...az mi szolgálínkat másoknak háborgatni nem engedjük...”³¹

A kerületi főkapitány felügyelete alatt álló bíróságot a 16. században többnyire a vicegenerális hívta össze szükség szerint, a tárgyalást is ő vezette, ezért értenie kellett az igazságszolgáltatáshoz. Ha abban járatlan volt, mellette más törvénytudó tisztségviselőt is alkalmaztak. A vicegenerális a hadiszék előtt tárgyalta ügyeket — az ítélettel együtt — és a kegyelmi kérvényeket a főkapitányhoz terjesztette föl jóváhagyás végett, a bíróság csak annak visszaérkezése után hirdette ki a „deliberatum”-ot. A 17. században a vicegenerális hadbírói szerepkörét a király által a Haditanács útján kinevezett hivatásos hadbíró vette át.³²

A hadiszék legfontosabb teendői közé tartozott a sereg

bíróság előtt elmarasztalt fél fellebbezett ügyének felülvizsgálata, szükség esetén az ítélet megváltoztatása és a sereg-bíróságok működésének ellenőrzése. Az ítéletekből kiderül, hogy a pervesztes nem mindig élhetett fellebbezéssel: a lopás és más kisebb súlyú bűncselekmény esetén hozott ítéletet többnyire azonnal, a hadiszék megkérdezése és a fellebbezés lehetőségének biztosítása nélkül végrehajtották, súlyosabb ügyekben viszont csak az illetékes kerületi főkapitány tudtával és jóváhagyásával határozhatott a seregbíróság. Ha valami rendkívüli körülmény merült föl, az ítélet végrehajtását fölfüggesztették és a seregbíróságnak ugyancsak a hadiszékhez kellett fordulnia. A fentiek érvényesülése azonban gyakran szenvedett csorbát a háborús körülmények, a bírósági fórumok rendszertelen működése vagy egyszerűen csak a főkapitányi tekintély-elv alkalmazása miatt. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a hadiszék ritkán foglalkozott polgári perekkel, viszont a katonai vétségek és a katonák által elkövetett közbűncselekmények itt nyertek végső elintézészt.

A becsület és a jó hírnév fölött éberem örködő „vitézli rend” jellemző perei közé tartozott a becsületsértés, amit katonai szokás szerint ítélték meg. 1678-ban Szentgyörgyvárott ákosházi Sárkány István kéméndi kapitány, több végbeli tiszttel és Zala vármegye szolgabírájával folytatott vizsgálatot Fáncsi István ellen, aki haraggal „adott búcsút” a szentgyörgyvári őrségnek, s amikor társaitól megvált, gyalázkodó szavakkal illette őket: „Beste lélek, kurafiak! — kiáltotta — Alá is út, föl is út, föl szélre is száz mérföld, al szélre is száz mérföld, nyitva a kapu, elmehettek.” Azután kit vén kopónak, curkosnak, majomábrázatúnak, kit meg puskatoknak, csüirtősnek nevezett.³³ Nem tudjuk, hogy mivel büntették meg Fáncsit gyalázkodásáért, de a 17. század végéről ráánkmaradt egy másik becsületsértési ügy jegyzőkönyve, amelyből megtudjuk, hogy az elmarasztalt fél bírságot fizetett. A tárgyalás, amelyre Gál János királyi katonát és parancsnokát, az egerszegi gyalogos vajdát megidéztek, 1691. november 16-án zajlott le az egerszegi hadiszék előtt. A felperest képviselő prókátor előadta, hogy Gál „rút, gyalázatos, mocskos szókkal” illette a vajdát, sőt azt a rágalmat sem átalotta a szemére vetni, hogy gyáván viselkedett Buda visszafoglalásánál. Az alperes csak ittasságával tudta menteni magát, de ezt a bíróság nem tekintette enyhítő körülménynek és a felperes javára „fél díján” marasztalta el, a bíróságnak pedig 4 forintot ítélte.³⁴ Valószínű tehát, hogy Fáncsit is hasonló büntetéssel sújtották.

Jellegzetes katonai vétségnek minősül a várbeli fegyvervonás, azaz a fegyverhasználat, amelyet nem önvédelemből, hanem indulatból, bosszúból vagy ittas állapot következményeként, jogtalanul hajtottak végre. A tettesre kirótt büntetés többnyire a fegyverhasználat körülményeitől és mértékétől függött. Az említett hadiszék tárgyalta az „Egerszegre való” Péczeli János ügyét, aki ellen korábbi vétkeiért elfogatóparancsot adott ki a magisztrátus, a város

kirendelt tisztviselőire és hajdúira azonban „meztelen szablyával” támadt. Péczeli — az előző per vádlottjához hasonlóan — ittassággal mentette magát, de eredménytelenül, mert amint a „deliberatum” mondja „...régi bevett szokásunk szerint az részegség senkit meg nem ment, sőt inkább vádol. Az okáért convicáltatik említett incattus (alperes) itt és a több végházakban régi bevett szokás szerint: magisztrátus ellen fél díján, úgymint in forint 20, az itt való tisztek pengig és bírák urak ellen in forint 4.”³⁵ Péczeli csupán megkísérelte az ellenállást, az elfogatására kirendelt hajdúk azonban megfékeztek, így senkiben nem tehetett kárt. Nyilván ezt vette figyelembe a hadiszék, amikor a szokásos büntetéssel sújtotta. Ha a fegyverhasználatnak súlyos következménye volt, a tettest többnyire halálra ítélték. A bíróság mérlegelő magatartására utal — e korban ritka kivételként — egy 1581-ben följegyzett per, amelynek végzésében ezt olvassuk: „...halálra nem engedjük ítélni mert csak kardjával hüvelyestül sújtotta.”³⁶

A hadiszék előtt leggyakrabban tárgyalt esetek közbűncselekmények voltak: rablás, útonállás, emberölés, gyújtogatás vagy házasságtörés és többnejűség, amelyeket irgalmatlanul megtoroltak, valamennyit válogatott halállal büntettek, az erőszakos meggyalázó — néha pusztán kegyelemből — kard által veszett el. 1596-ban egy főlegény, aki 4 lóval szolgált Pálffy Miklós generális seregében, török leányt ejtvén rabul, azon erőszakot tett. A hadiszék ezért tűzhalálra ítélte. A vádlott azonban vitéz ember hírében állott és a török leány a tulajdonát képezte, ezért „...kegyelemből, magyar módra, a fejét török rabbal üttették le.”³⁷

A főurak bírói hatalmának csupán egyik része származott katonai tisztségükből. Joghatóságuknak másik részét földesuraságuk képezte, amelynek jellegét döntően az határozta meg, hogy *úriszékük* elé idézhettek nemest és nemtelent egyaránt.

Az *úriszék* összetételét a földesúr határozta meg. Erről Batthyány Boldizsár egyik tisztségviselője a következőket írta 1583-ban: „...mikor uram önagysága az ...székin törvint tétet is, tehát ..senkinek nem engedi, hogy más fogott embert ültessen az ...székibe, hanem akiket ...leültet avagy akivel ...leül, azokkal térszen tervint...”³⁸ 1582 tavaszán a szalonaki *úriszék* bírói testületébe meghívták Polyányi Farkas vármegyei alispánt, Soll Farkas szolgabíró, Bogodi Balázs szalonaki udvarbíró, Szvetkovit Gergely porkolábot, néhány Ős-i esküdtet és 8 szalonaki polgárt, valamint két deákot.³⁹ Batthyány Ádám ennél nagyobb számban hívott törvénytevő urakat. 1646. április 9-én a Körmenden összeült *úriszék* tagjai között találjuk a megyei tisztségviselőket: két alispánt, négy szolgabíró, két alszolgabíró és két esküdtet, a főkapitány lovasságának hadnagyait és más főembereit, továbbá németújvári, szalonaki, dobrai, körmendi porkolábot és tisztartókat, valamint két prókátort és egy nótáriust.⁴⁰ A 16–17. századi *úriszék* tehát a katonai bíróságoknál népesebb és vegye

sebb összetételű testület volt; benne megyei tisztviselők, meghívott nemesek, urasági alkalmazottak, mezővárosi polgárok és a földesúri magánkatonaság tisztjei a legkülönfélébb számban és összetételben keveredtek. Az elnök valamelyik jelenlévő megyei úr vagy más előkelőség volt, néhol az uraság tiszttartója; maga a földesúr — különösen a 17. században — ritkán jelent meg az üléseken.

Az úriszéktartó földesurak többnyire a pallosjogot is birtokolták, így törvényszékük hatásköre szinte korlátlan volt. Az úriszék ítélkezett „...az úr jobbágysai, udvari népe, cselédsége, katonái, alkalmazottai s a jobbágytelkein élő nemesek egymás közötti, a földesúrral szemben felmerülő s idegenek ellen irányuló mindenféle ügyeiben, továbbá a földesúr területén elkövetett bűncselekmények s a birtokán kézrekerült gonosztevők ügyében”.⁴¹ Nem volt tehát katonai fórum, de a földesúri magánkatonaság tagjaira is kiterjedő hatáskörrel rendelkezett. A pallosjogú úriszékről az elmarasztalt fél nem fellebbezhetett más bírósághoz, ítélete végleges volt, az általa kiszabott halálos ítéletet végrehajthatták.⁴²

A földesúr illetékessége birtoka határáig terjedt, ezen belül területi és személyi jogok alapján ítélkezett. Így az úriszék esetében is a katonai bíróságok gyakorlatából megismert elv érvényesült: a bűnöst az büntette meg, akinek a birtokán a bűncselekmény történt és akit arra tisztsége följogosított.

A törvénynapot az uradalom katonai és gazdasági központjában, többnyire azonos időközökben tartották. A Batthyányak úriszékét negyedévenként, a kántorböjtök idején hívták össze, ezért „kántortörvény”-nek is nevezték.⁴³

A korszakunkból fönmaradt perjegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy az úriszék katonai fórumokat helyettesítve, gyakran tárgyalta a „vitélő rend”-hez tartozók ügyeit. Ezek részben katonai vétségek voltak, mint az esküszegés, szökés és zsoldlopás, részben közbűncselekmények, mint a lótolvajlás, emberölés, istenkáromlás, de a magántermészeti ügyek — amelyek itt a földesúr személyének vagy érdekének megsértését jelentik — ugyancsak itt nyertek elintéztést. Az utóbbiak azért is érdekesekek, mert — a köztudottal ellentétben — jómódú középbirtokos nemesek is kerülhettek az úriszék elé. A Batthyány család magánkatonaságának számos tisztet adó Francsics família több tagja két eset kapcsán került a németújvári úriszék elé 1613-ban. Az első per egyik vádlottja Francsics János volt, akit ura, Batthyány Ferenc tolvajlással és egy jobbágy meggyilkolásával gyanúsított, fivérért, Mátyást pedig a lopásban való bűnrészességgel. Francsics János vallomásaiban tagadta az emberölést és azt balesetnek minősítette. Mivel a bíróság nem rendelkezett elegendő bizonyítékkal, perdöntő esküre kötelezte, amit 15 nap elteltével kellett letennie. A tolvajlást mindketten tagadták, ezért — az ítélet szerint — ugyancsak esküvel „...tartoznak magokat megmenteni, mindenik huszonötöd magokkal, nemesekkel,

jámbor és tisztességbeli személyekkel az bizonyítás (ti. Francsics János gyilkossági ügyét tisztázó eskü) után tizenötöd napon Szalonakban, az várbeli főporkolábok előtt.”⁴⁴ A másik ügy főszereplőjét, Francsics Pétert rabszöktetési kísérletért állították az úriszék elé: fivérért ismeretlen vétségért tartották fogva a szalonaki tömlőcben, ahonnan egy várbeli katona segítségével akarta kiszabadítani. A tárgyaláson a felperes Batthyányt képviselő prókátor a következőképpen adta elő a történetet: „...ez jelen való 1613 esztendőben, circa festo Valentini ezek az felülről megírt incattusok elvégzett gonosz szánszándékkal köteleket szerezvén praktikát indítottanak és Francsics Péternek az öccsét el akarták szabadítani. És az drabantnak posztót és pénzt ígértenek, mely factumon rajta tapasztaltak és magok se tagadták. Azért, mint efféle malefactorok felől, kik az dominus actor (felperes) házán gonoszszágot akartanak cselekedni, az dominus actor törvényt vár.” A jegyzőkönyvből kiderül, hogy a vállalkozás kudarcra végződött, ezért az úriszék elejtette a vádat. Megjegyezte azonban, hogy a cselekmény nem marad megtorlatlanul, „...mert annak más szokott büntetése vagyon”. (A rabszöktetési kísérletért kiszabható „szokott büntetés”-ről a jegyzőkönyv nem szól). Francsics Pétert ugyanakkor, bizonyos láda feltörésével és a benne talált javak eltulajdonításával is vádolták. Nem meglepő azonban, hogy — miután a vádlott tagadott — a bíróság ezúttal sem talált az elítéléshez elegendő bizonyítékot, s így a németújvári főporkoláb előtt leteendő esküvel megmenthette magát.⁴⁵

A 16–17. században az ítélethozatal terén nem alakult ki egységes gyakorlat, ennek következtében a bűnöst ugyanazon cselekményért különböző helyeken más-más büntetéssel sújtották. A 16. század közepétől mind gyakoribbá vált a törvényileg is bűncselekménnyé nyilvánított istenkáromlás és általában mindenféle káromkodás szigorú büntetése, amiért a bűnöst egyes helyeken egyszeri elkövetésért „500 pálcára”, ismétlődés esetén halálra ítélték, másutt a botbüntetést „nyelv kivonás” követte.⁴⁶ (A kilátásba helyezett súlyos büntetés minden bizonnyal papíron maradt, különben rövid időn belül elnéptelenedett vagy megnémult volna a végvárok őrsége). A partikularizmus következtében a büntetési nemeknek így nagy változatossága alakult ki, a halálbüntetés gyakori alkalmazása terén azonban egység uralkodott: a nemegyszer kínzással súlyosbított büntetés célja bevallottan a megtorlás és az elrettentés volt, amelyet a kivégzések nyilvánossá tételével biztosítottak. A fejvesztés és az akasztás mellett a legkülönfélébb halálnemeket alkalmazták, mint az elevenen elégetést, kerékbetörést, karóvagonást, horogravetést és vízbefojtást, amelyeket gyakran előzetes megkínzással — a test tüzes fogókkal való szaggatásával, az elítélt hátából szíjak hasításával — súlyosbítottak. A tortúra célja a beismerés kicsikarása volt, ugyanis azt tekintették a legfőbb bizonyítéknak. A régi összeírások gyakran említik a várak udvarán, közsé

gekben fölállított „csigázó fát” vagy „törvényfát”, amely-nél a rabokat kínozták.⁴⁷ Jellemző azonban, hogy a kegyetlen büntetések, a számtalan rendelkezés és a katonai bíraskodási szervezet ellenére, az egész korszakban mérhetetlen önkény és bizonytalanság uralkodott.

A bűncselekmények megtorlásaként pénzbírságot is kiszabhattak, amely — büntető funkciója mellett — a dominusznak és bírósága tagjainak jövedelemforrásul is szolgált. Alkalmazása terén országos és ahhoz igazodó helyi gyakorlattal találkozunk. Országosnak tekinthető a fejkált-ság fizetése, melyet különösen hatalmaskodás esetén a törvény ellen vétők fizettek, hogy azzal fejüket megváltsák. Egyik fajtája a vérdíjnak is nevezett holtidj, még a 17. század végén is megtartotta eredeti rendeltetését, vagyis — elsősorban nemesek számára — a vérbosszú elleni védekezés eszköze maradt: ha a gyilkos meghatározott összeget fizetett áldozata családjának, megmenekült a jogos bosz

szútól. Ezt tanúsítja egy 1693 májusában kelt alkulevél, amelyből kiderül, hogy bizonyos Hetényi Gáspárné megállapodott FánCSI Pállal, aki borittasan lelőtte férjét házuknak udvarán. Hetényi nemes ember volt, ezért — az egyezés szerint — FánCSI 90 forint vérdíjat fizetett az özvegynek és gyermekeinek, a családnak viszont nem állott jogában további követeléssel előállni.⁴⁸ Az igazságszolgáltatás egéruat is kínált a nemesség tagjainak: amíg ők esküvel tisztázhatták magukat a súlyos vádak alól — mint azt a Francsics család tagjai tették a Batthyányak úriszék előtt — addig a jobbágyi származású alperesnek ugyanazt a lehetőséget nem biztosították. Gyakran megesett az ilyesmi a nemesi renden kívül állókkal, akik a jogszolgáltatás útvesztőibe kerülve igazukat akarták bizonyítani. Találón írja erről Takáts Sándor: „Pókháló a törvény. Csak az aprók akadnak és vesznek benne, a nagyja keresztül jár rajta és erővel kiveri magát.”⁴⁹

Jegyzetek:

- ¹ Emellett — a törvény által meghatározott esetekben — érvényben maradt rájuk nézve a megyeszék bíraskodása: szándékos emberölés esetében (1563: 38. tc.), rablás, útonállás, fosztogatás elkövetésekor (1563: 25., 1649: 82., 1659: 15., 16. tc.) és a nemesek ingó s ingatlan vagyonára nézve (1567: 41., 1535: 75., 1649: 81. tc.). A vármegye joghatósága azonban — később látni fogjuk — nemegyszer csorbát szenvedett.
- ² Az Anjou-kortól kezdve egyre erősebb lesz a törekvés arra, hogy a főúri udvarban szolgáló familiárisok (szerviensek) az igazságszolgáltatás terén a dominusz személyes hatalma alá kerüljenek. A 14—15. században állandósul az az elv, miszerint az úr közbűncselekmények kivételével ítélkezhetett a jószágán lakó birtoktalan, azaz nemtelen familiárisai fölött. A nemesi familiáris nem tartozott az úr jurisdikcíója alá, ezért a törvényhozásnak mindig alá kellett rendelnie őt, ha tettéért urát akarta felelőssé tenni, illetve a dominusz számára a kielégítést biztosítani kívánta. A nemes familiáris személyes szabadságán már Zsigmond császár és király nagyobb dekrétuma csorbát ejtett, amikor lehetővé tette, hogy az úr elfogathassa, ha a hatalmaskodásért ő tett eleget a sértettnek. A 15. század második felében a törvényhozás ezen túllépve olyan elvet alkalmaz, amely több esetben is figyelmen kívül hagyja a nemesek e feltételezett privilégiumát: az 1468: 7. tc. kimondja, hogy nemes ember ítélet nélkül elfogható, ha urával szemben nagyobb bűncselekményt követett el, vagy ha annak még számadással tartozik, az 1471: 2. tc. a familiáris viszonyoknak a szolga részéről való egyoldalú föl-bontását bünteti a nemesi szabadság elvének fölfüggesztésével, végül az 1486: 33. tc. megengedi, hogy a dominusz hűtlen familiárisát, javainak hűtlen kezelőit elfogathassa és fogságban tartsa. Mindez a familiárisok legelölkeőbb tagjaira is érvényes volt. Erre vonatkozóan I.: Szekfű Gyula: Serviensék és familiárisok. Vázlat a középkori magyar alkotmány — és közigazgatás történet köréből. Bp. 1912. (Akadémiai értekezések a történeti tudományok köréből XXIII. 3.) 36—37., Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, é. n. 233., 290., 292. — Korszakunkban tovább él a nemesi szabadság elvének az ismertett esetekben történő fölfüggesztése, sőt a dominuszok joghatósága katonai és földesúri pozíciójuk összefonódása, az állandósuló háború és veszélyhelyzet következtében — érthetően — tovább erősödik és differenciáltabbá válik. Kivételt csak akkor találunk, amikor a nemesi szervitor saját birtokán tartózkodik, ilyenkor élvezte nemessége folytán a magánember joghatósága alól való mentességet.
- ³ Zimányi Vera: Adatok a dunántúli hajdúk történetéhez, Sz. 1960. 1—3. sz. 296.
- ⁴ Magyar Országos Levéltár (MOL) Batthyány családi levéltár (Batthyány cs. lt.) P 1322. 53. cs. 961. sz.
- ⁵ Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp. 1926. 141.
- ⁶ A körmenői hajdú szabadságlevél 6. pontjában olvassuk a következőket: „Az helyben mind lovas és gyalog közül legyen hűtes seregbíró, amellyel vásárbírák is és 12 esküdt köztünk, azonkévül egy hűtes seregdeák...” Zimányi: i. m.: 295.
- ⁷ MOL. Festetics cs. lt. P 241. 3. cs. F. I. Gerse sz. n.
- ⁸ Gersei Pethő János levelei Nádasdy Tamáshoz 1550—1562. I. Történelmi Tár (T. T.) 1904. 282.
- ⁹ Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból 1504—1560. Pest, 1861. 210.
- ¹⁰ MOL. Batthyány cs. lt. P 1315. 2. cs. Batthyány Ádám iratai 1648. 15. f.
- ¹¹ Körmenten Krakkai Dömötört és Horváth Balázst 1676—1695 között több ízben újraválasztották. MOL. Békássy cs. lt. P 45. 10. cs. 35., 73. f.; MOL. Batthyány cs. lt. P 1314. Miss. 27. 792. sz., P 1336. 2. cs. „Formulare” könyv 336.
- ¹² Sinkovics István (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény. II./1. 1526—1790. Bp. 1968. 146.
- ¹³ MOL. Batthyány cs. lt. P 1315. 2. cs. Batthyány Ádám iratai 1648. 49. f.
- ¹⁴ A győri seregbíró, Nagy Ferenc és nótáriusa, Bakó Gábor rendszeresen hitelesítették 1669—1672 között a győri vitézek kezesleveleit, amelyeket Esterházy János fogságában lévő társaik kiváltásáért írtak. MOL. Esterházy cs. lt. P 1291. 103. cs. Győr megye. Katonai iratok 1669—1672. sz. n.
- ¹⁵ Takáts: im. 142—143.
- ¹⁶ Uo. 144.
- ¹⁷ Lásd az 1567: 41. és 1588: 6. tc.-et. Magyar Törvénytár (MT.) 1526—1608. évi törvénycikkek. 581—583., 709.
- ¹⁸ MT. 1608—1657. évi törvénycikkek. 563.
- ¹⁹ MOL. Esterházy cs. lt. P 1291. 103. cs. Győr megye. Győri ház és vegyes iratok 1623—1766. sz. n.; MOL. Békássy cs. lt. P 45. 10. cs. 1674—1676. 73. f., 1685—1689. 30. f.
- ²⁰ MOL. Szily cs. lt. P 638. 2. cs. 1679. 1. f.
- ²¹ Takáts: i. m. 152.
- ²² MT. 1526—1608. évi törvénycikkek. 755.
- ²³ MOL. Batthyány cs. lt. P 1314. Miss. 45. 478. sz.
- ²⁴ Magyar levelek a XVI. századból II. TT. 1907. 396.
- ²⁵ Lásd az 1547: 20. tc.-et és a királyi választ. MT. 1526—1608. évi törvénycikkek. 201., 217.
- ²⁶ MOL. Batthyány cs. lt. P 1313. 252. cs. sz. n.
- ²⁷ MOL. Acta Zrinyiana X. 27. 5219. d. 1. c. 133. p.
- ²⁸ MOL. Batthyány cs. lt. P 1315. 3. cs. Batthyány Ádám iratai 1651. 45. f.
- ²⁹ Uo. 2. cs. Batthyány Ádám iratai 1644. 107. f.
- ³⁰ Batthyány Ádám írta Nádasdy Ferencnek 1656. november 20-án: „...a győri generálisság alatt más rendtartások vannak s én alattam is...” MOL. Batthyány cs. lt. P 1313. 252. cs. sz. n.
- ³¹ Uo. P 1315. 3. cs. Batthyány Ádám iratai 1651. 18. f.
- ³² Takáts: im. 146., 151—156.
- ³³ Uo. 152—153.
- ³⁴ MOL. Batthyány cs. lt. P 1313. 252. cs. sz. n.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Takáts: im. 153.
- ³⁷ Uo. 144.
- ³⁸ MOL. Batthyány cs. lt. P 1322. 188. cs. sz. n.
- ³⁹ Uo. 26. sz. 38. f.
- ⁴⁰ Uo. 27. f.
- ⁴¹ Varga Endre (szerk.): Úriszék. XVI—XVII. századi perszövegek. Bp. 1958. 42.
- ⁴² Varga Endre (szerk.): A magyar bírósági szervezet és perjog története. Bp. 1961. 60.
- ⁴³ A kántor eredetileg az úriszék alsóbb tagozata volt, mégpedig egy-egy tartomány szintjén. A törvénytevő urak nagyobb, pünkösdi, Szent Mihály és karácsonyi kántorában gyűltek össze. A kántor fölött az uradalom úriszéke állott. A két fórum az 1650-es években összeolvadt és gyakran nevezték ezt a széket

is kántornak. MOL. Batthyány cs. lt. P. 1322. 188. cs. 26. sz. 1. f.; Varga: im. 1958. 63.

⁴⁴MOL. Batthyány cs. lt. P. 1322. 188. cs. 188. sz. 89. f.

⁴⁵Uo. 1—2. f.

⁴⁶Az 1563: 42. tc.-ben olvassuk, hogy „...az olyanokat, akik a teremő Istent, a keresztséget és a lelket s egyéb hasonlókat káromolják...”, első ízben vesszőzéssel, másodízben botozással,

harmadszor peddig, „...mint a gyilkosokra és más gonosztevőkre megszabott büntetéssel sújtsák”. MT. 1526—1608. évi törvénycikkek. 507.

⁴⁷Takáts: im. 293.; Csizmadia Andor (szerk.): Magyar állam és jogtörténet. I. Bp. 1966. 292.

⁴⁸MOL. Töttössy cs. lt. P. 688. 1. cs. 1693. 2. f.

⁴⁹Takáts: im. 311.